

УДК 340.152:341.213.3:340.122
DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v3.2022.6>

В. М. Мельник

orcid.org/0000-0001-5640-0351

кандидат політичних наук,

асистент кафедри політології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
викладач кафедри філософії та суспільних наук
Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова,
головний редактор наукового журналу «Аннали юридичної історії»,
член Американського товариства юридичної історії

ПАТРОНАТ, КЛІЕНТЕЛА, ФЕДЕРАЛІЗМ: ЕТРУСЬКО-МАЛОАЗІЙСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ПОХОДЖЕННЯ ГОЛОВНИХ ПОНЯТЬ РИМСЬКОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Юридична історія Стародавнього Риму – це процес експлікації приватноправових патрон-клієнтських відносин у публічну сферу [1, р. 9-24]. Отже, головними поняттями римського публічного права, що зародилися в лоні стародавньої цивілістики, слід визначити терміни «патронат» і «клієнтела» [2, р. 39-56]. Але хто, як і коли сформулював зміст понять «патронат» / «клієнтела»? Спробі надати відповідь на це історико-правниче питання присвячено нижченаведений екскурс.

Як ми вже писали в минулих статтях [3; 4; 5], кожен новий етап римської історії визначався урізноманітненням практик домінування юридичного принципу *Laudatio temporis acti* [6, с. 36], що призводило до перейняття та творчої переробки найдавніших форм «державності». Лише Град Рим (*Urbs Roma*), згідно зі світоглядом античних мешканців Середземномор'я, міг вважатися «республікою», тобто «державою» в повноцінному сучасному значенні слова [7, с. 20-21] (ось головні модерні європейські відповідники римської лексеми «республіка»: «Stato», «State», «État», «Staat», «Estado»).

Отже, якщо давньоримська *Res Publica Populi Romani* («Республіка Римського Народу») приблизно відповідала сучасному публічно-правовому терміну *Stato*, то патрон-клієнтські правовідносини античної доби приблизно нагадували майбутню феодальну соціально-ієрархічну систему «сюзеренітет-васалітет» [8, р. 527-546]. Все середземноморське суспільство давньоримських часів складалося з патронів та клієнтів, де патрони найчастіше репрезентували патриціат, а клієнти походили з плебсу («людської маси») [6, с. 108]. Згодом, ускладнення суспільних процесів і зовнішньополітичних розрахунків зумовило використання патрон-клієнтської *цивілістичної термінології* під час укладання різноманітних угод Стародавнього Риму з навколишніми політичними утвореннями [9, с. 255-260]. Подібні угоди «патронату-клієнтели» народили принцип *федералізму*, котрий на момент впровадження режиму принципату Октавіаном Августом (роки

імператорства: 27 р. до н. е. – 14 р. н. е.) вважався фундаментом міжнародно-правового позиціонування римлян [10, р. 50-82].

Як відомо, *Urbs Roma* засновано бл. 754/753 рр. до н. е. Проте, на той час Апенніни перебували в центрі уваги двох найважливіших середземноморських політій (πολιτεία) – *Карфагенської олігархічної політії* (роки існування: 814–146 рр. до н. е.) та *Етруської федеративної політії* (роки існування: 800-286 рр. до н. е.). Протягом VII–VI ст. до н. е. до Карфагену й Етрурії додалися ще Масилійська і Сиракузька політії, уособлюючи ареал елліністичної колонізації Західного Середземномор'я – т. зв. Μεγάλη Ἑλλάς («Велику Грецію») [6, с. 99]. На момент завершення республіканського періоду давньоримської історії (фактично в 27 р. до н. е.), зовнішньополітична діяльність римських правителів і полководців зводилася до нейтралізації та поглинання вищезначених утворів: Карфагену, Етрурії, Масилії, Сиракуз.

Досвід багатостолітньої історії співжиття та взаємних впливів зумовив домінуючі принципи запозичення («рецепції») римлянами термінів, понять і традицій етруського, фінікійського, грецького походження. Грецька πολιτεία перетворилася на латинське словосполучення *Res Publica*, з тією лише різницею, що римляни надавали цей почесний статус *тільки собі* [11, р. 34-48]. Ніхто в Ойкумені, відповідно до римських публічно-правових уявлень, не міг претендувати на аналогічний «республіканізм» («політійність» грецькою, «державність» на сучасний лад), оскільки Стародавній Рим ототожнював себе з центром Універсуму [9, с. 374-375, 414]. Крім того, політичні традиції Μεγάλη Ἑλλάς («Великої Греції») пропонували римлянам багатий політико-правовий досвід елліністичних «базилей» (т. зв. «царств») і влади «базилевсів» (т. зв. «елліністичних царів») [9, с. 155-159], започаткувавши розвиток вчення про диференціацію форм політичного («політичного») правління – базилей, аристократії, тимократії, демократії, олігархії, тиранії тощо [12].

Добротний ґрунт для запозичення римлянами грецьких концептів і філософем підготувала участь племені етрусків у розбудові *Urbs Roma* («Граду Рим») [6, с. 100-104]. Власне, «*Римська політія*» почалася саме з етрусків та їхньої унікальної племінної культури. *Etrusci* – прямі цивілізаційні попередники римлян [13]. Зокрема, в 754/753 рр. до н. е. гех Ромул побудував місто за допомогою дружинників трьох племен – латинян, сабінян, етрусків. Римляни рецепіювали ряд важливих етрусських понять [6, с. 107-110, 119-120, 143-145]:

Fas – етрусський термін, що означав природність детермінації громадського життя божественними правилами;

Jus – етрусський термін, що вживався у значенні «справедливий стан речей»;

Religare – етрусське дієслово «з'єднувати», що використовувалося замість латинського «*conglutinatio*», як синонім сакрального єднання громади;

Imperium – етрусський термін для позначення «головної» / «верховної» влади, що застосовувався виключно в сакральному значенні, також розумівся як «джерело влади»;

Fides – етрусський принцип вірності клієнта патрону та патрона клієнту, згідно з яким будь-яка угода між верхнім і нижнім учасниками юридичних ієрархічних відносин визнавалася непогубною.

Від названого поняття *fides* [6, с. 108, 143] надалі зросла латинська лексема *foedus* («угода», «союзність»). Разом із важливими принципами й термінами, етруски передали стародавнім римлянам ключові символи владних повноважень («інсигнії», «порфіру»), а також демократичний перебіг процедури виборів [13]. Очевидно, що обрання «рексів» в *Regnum Romanum* (період 754–509 рр. до н. е.) відбувалося згідно етрусського звичаю [14]. Виходить, що етруски надали римлянам усі зовнішні прояви владно-розпорядчої діяльності. Навіть сама «влада», в її римському звучанні та розумінні («*imperium*»), походить з етрусської культури [6, с. 143].

Важливо наголосити: першопочаткові етруски мігрували на Апенніни з Малої Азії, несучи федеративні принципи міжплемінного співжиття [14]. Якщо і потрібно десь шукати походження специфічно римської форми «державного» («політичного», «республіканського») устрою, то робити це треба в етрусському «протофедеративному» середовищі.

Геродот Галікарнаський (роки життя: бл. 484-425 рр. до н. е.) стверджував, нібито етруски мігрували на Апенніни з Лідії [15, р. 42-45]. Сталося це в період т. зв. «*Катастрофи Бронзової доби*» (XIII–IX ст. до н. е.), за часів напівлегендарної Троянської війни [16, 1.94]. Згідно тверджень Геродота, неврожайні роки сприяли концентрованої міграції «народів моря». Серед останніх

особлива роль належала негрецьким племенам «*тирренів*» («*тирсенів*») [16, 1.94]. Згодом, ряд античних авторів проводили прямі аналогії між етрусками і тирренами. На їхню думку, тиррени вели родовід від індоєвропейських племен, які втекли з Егеїди та Малої Азії за часів руйнування крито-мікенської культури і Хеттського «царства» [14; 15]. Відтак, сказання «*Енеїди*» («*Aenēis*») Публія Вергілія про троянського Енея, легендарного предка Ромула, набувають особливого сенсу в контексті повідомлень Геродота Галікарнаського [14, р. 234].

Висловимо гіпотезу. Наприкінці Бронзової доби (бл. 1200 р. до н. е.), предки етрусків проживали в Малій Азії [14, р. 209-210], але були змушені залишити свої споконвічні землі через збіг кількох критичних обставин – 1) погіршення клімату, 2) багаторічний неврожай, 3) супутній розпад найбільшого в Анатолії Хеттського «царства» [17]. «Іліада» Гомера, присвячена напівлегендарній Троянській війні, цілком могла характеризувати комплекс багаторічних соціально-політичних і міграційних проблем Егейського узбережжя, вказуючи на декілька послідовних міжплемінних військових конфліктів [14, р. 232-234]. Отже, концепт «Троянської війни» Гомера, ймовірно, розповідає не просто про один легендарний епізод, а про цілу серію війн корінного населення Анатолії проти грецьких завойовників-ахейців. Етруски (*стародавні тиррени*), цілком можливо, становили якусь частину найдавнішого населення Малої Азії, котра протистояла прибульцям-грекам, але зазнала поразки.

Таласократичний спосіб життя етрусків (тобто пріоритет морської політики) детермінував наявність заморських колоніальних утворень під їхнім контролем [13]. Серед таких колоній, на думку деяких істориків [13], перебувало узбережжя острова Сардинія, де присутність предків італійських етрусків помітна з XV ст. до н. е. Не виключаємо, що на Сардинію мігранти-етруски переселилися вже після падіння Хеттського «царства» та після руйнування ахейцями Трої (Іліона) [17]. На берегах Сардинії *спадкоємці* лідійських тирренів уклали племінний союз «*нурагів*», котрий годували грабіжницькі напади на північ Давнього Єгипту [13]. Оскільки древнім малоазійським найменуванням племені «*етрусків*» вважалося слово «*тиррени*», то й море, що відокремлювало Сардинію від континентальних Апеннін, отримало в грецькій географічній номенклатурі назву «*Тирренського*» [14].

Предки етрусків не змінювали способу життя. Як на малоазійській батьківщині, так і на Сардинії, вони однаково займалися грабунком єгипетських прибережних володінь. Деякі єгиптологи вважають «тирренів» племенем «туршу» з переліку найбільш войовничих «народів моря», котрі теро-

ризували Єгипет з XII по IX ст. до н. е. [18]. Гіпотетичні предки етрусків грабували єгиптян, брали їх в полон, продавали в рабство ахейцям, дорійцям, асирійцям, фінікійцям. Утім, самі давні єгиптяни теж значно вплинули на спосіб життя, мистецтво і навіть зовнішній вигляд етрусків [6; 18].

Бл. 1200-1100 рр. до н. е. *сардинська політія етрусків* облаштувала перші колонії на тирренському узбережжі Апеннінського півострова (у межах сучасної Італії). Відсутність гаваней для спорудження портових міст робила Італію ефективною зоною захисту награвованих скарбів (вивозилися на Апенніни з Єгипту чи інших близькосхідних держав). Описана багатьма істориками і географами проблематичність підходу суден до італійського узбережжя могла здатися таласократам-етрускам позитивним моментом, так як не викликала інтересу «народів моря» до Італії. Якщо Сицилія і Сардинія дійсно перебували в полі зору середземноморських піратів, то Італія, внаслідок відсутності природних підходів, вважалася надто важкою здобиччю. Використовуючи момент, в IX ст. до н. е. етруски повністю колонізували сучасну область Емілія-Романья, де неподалік сучасної Болоньї заснували городище Вілланова [19].

Резюмуємо гіпотезу. З високою ймовірністю етруски мали малоазійське походження [16, 1.94], первісно жили в межах Стародавньої Лідії перед Катастрофою Бронзової доби [14, р. 234-235]. Етрусків слід вважати одним із зафіксованих стародавніми єгиптянами «народів моря» [14, р. 225], які харчувалися морськими розбоями і контактували з т. зв. Хеттським «царством» (*коректна назва: «Хатті»*) [17; 18]. Вторгнення інших «народів моря», особливо предків стародавніх греків (ахейців і дорійців), що знищило давню і високотехнологічну крито-мікенську культуру Егеїди, паралельно зруйнувавши Гелеспонтську Трою, започаткувало еллінізацію областей Троади, Фрігії, Лідії, Іонії, Карії, Лікії. Ця колонізація, разом із природними кліматично-географічними процесами, поховала «державність» Хатті [17]. Сумний кінець землеробської цивілізації хеттів змусив етрусків полишити Малу Азію [15], сконцентрувавши сили на о. Сардинія, звідки мігранти почали масштабне освоєння північної частини Апеннін [13]. Захищені природою прибережні території виявилися добрим притулком піратам. В Італії етруски продовжували розвивати таласократичну економіку, але інтенсивність грабунку єгипетської території (основної прибуткової статті) сильно впала. В цих явищах очевидна географічна зумовленість – Мала Азія розташована дуже близько до найбагатших районів Нижнього Єгипту (дельти Нілу), тоді як північна і центральна Італія рівновіддалена, як від Єгипту, так і від Малої Азії, а тим паче, від кві-

тучих торговельних факторій Фінікії або Ассирії [18]. Відхід тирренів=етрусків із Малої Азії зберіг ім життя, але скоротив інтенсивність навал «народів моря» в рамках Катастрофи Бронзової доби. Власне, закінчення *Катастрофи* ми пропонуємо прив'язати до облаштування етрусків в континентальній Італії. Вже після конституювання «Етруської Федерації», грабунок Єгипту припинив вважатися основним сенсом життя племені тирренів. Підкорення місцевих європейських племен так само не мало жодного сенсу – рівень європейського матеріально-технічного розвитку не міг конкурувати зі зрілими культурами Близького Сходу. Почався закономірний перехід таласократів-етрусків до сільського господарства. Однак, пам'ять про піратське коріння не зникла. Етруски ідентифікували себе таласократією до самого підкорення римлянами в 286-265 рр. до н. е. [19; 20].

З огляду на все сказане, обстоюємо твердження: етруски – справжні фундатори римських юридичних понять «*патронат*» та «*клієнтела*». Ось чому їхня малоазійська генеза має виключне значення для теми дослідження (вказує на орієнтальне походження фундаментальних засад римського права). Разом із тим, повідомлення Геродота Галікарнаського про малоазійське походження етрусків-тирренів надає нам ще дещо важливе [6, с. 85]. Якщо, з урахуванням усіх можливих застережень, ми дійсно приймаємо на віру гіпотезу малоазійського походження етрусків [14], в такому разі необхідно враховувати фактор хеттського ідейного впливу [6, с. 87]. Тобто *концепція правовідносин «патронат-клієнтела»*, імовірно, зародилася навіть не в етруській Італії, а саме в Малій Азії (майбутня Лідія та прилеглі регіони) [17; 18].

Якщо користуватися виключно першоджерелами [15, р. 36-55], то цілком реалістичним виглядає припущення про ідейно-політичне спадкоємництво «Хатті – Етрурія – Рим» [6, с. 85-87]. Звісно, гадане наступництво не мало суттєвого повсякденного значення для тих римлян, які жили в республіканський період 509-27 рр. до н. е., але саме з глибин хеттської епохи, через лідійських предків етрусків, римські «квірити» («громадяни») успадкували форму устрою («федерацію»), форму правління («республіку») і специфіку розуміння «*влади imperium*» (пов'язану з формою політичного режиму). Твердження, безумовно, має безліч слабких сторін, але аргументів на його користь існує аж ніяк не менше, ніж аргументів проти [14, р. 234-235].

Отож, сконструюємо суб'єктивний погляд.

Переселення етрусків на Сардинію (або відразу в Італію) супроводжувалося консервацією стародавнього малоазійського суспільно-політичного ладу. Керували етрусками «*базилевси*» або «*рекси*», наділені владою командирів військових

дружин [19]. Для прикладу, в період Римської Республіки, аналогічні *військові повноваження* мали центуріони, з тією лише різницею, що давньоримські центуріони служили в умовах жорсткої ієрархічної системи підпорядкування вищому командуванню, тоді як етрусські «рекиси» не підкорялися нікому (в аспекті військово-політичному).

Хоча окремі етрусські «рекиси» свавільно планували і здійснювали напади на Єгипет чи Близький Схід, верховний «імперіум» (формальна вища влада) належав *Раді Старійшин – базилевсів* (мудреців) і *рексів* (воєначальників). Така конструкція повністю *відтворилася* в момент заснування *Urbs Roma* рексом Ромулом (роки правління: 754–716 рр. до н. е.), коли безпосереднє командування військовою дружиною та обцинним устроєм передавалося персоні «рекса» (влада *Regnum*), але вища сакральна влада (влада *Imperium*) присвоювалася всій римській громаді (*Римському Народу*), уособленій Римським Сенатом (*Senatus Romanus*) [13; 19; 20].

Зауважимо: лексема «*Senatus*» перекладається з прадавньої латини як «*Старійшинство*». Можемо припустити, що *Senatus* має принаймні етрусську семантику [6, с. 110]. Всі справи, пов'язані з напрямками основних грабіжницьких ударів, з годуванням підконтрольного населення, з міграціями внаслідок змін зовнішньополітичних обставин, вирішувалися етрусськими рексами на *спільних нарадах* (очевидний зародок демократичних процедур). Функціонувала рада, в якій кожна етрусська громада (або навіть повноцінне етрусське плем'я) презентувалася повновладним правителем. Отже, *критеріями визнання суб'єктності етрусської громади вважалися наявність боездатної військової дружини та авторитетного рекса*. Утримання дружини й обрання рекса давали конкретній громаді право голосу на Раді Старійшин. З цього вияву *суб'єктності етрусських громад* народився *публічно-правовий принцип федералізму* – всі етруски вважалися вірними (*fides*) своїм предкам і своїй єдності, але кожна громада мала самостійне політичне «положення» (*status*).

Зрештою, такі важливі рішення, як тотальна міграція з Лідії на Сардинію або в Італію, могли прийматися етрусськими племенами тільки спільно, що й повинно було скласти початковий етрусський дискурс *влади imperium* (як «головної», «верховної» влади, котра належить кожному вільному етруску окремо і всім етрусським трибам загалом; це, звісно, сформувало передумови для давньоримського праворозуміння категорії «*Imperium*»).

Однак, етруски, змістовно впливаючи на складання форми правління, форми устрою та форми режиму для *давньоримської політії*, вочевидь виконували тільки *функцію передачі*. Якщо гіпотеза про наступництво «Хатті-Етрурія-Рим» має

ознаки вірогідності, тоді вона передбачає, що основні принципи римсько-етрусського «*імперіуму*» і влади «*regnum*» зародилися в землеробських світоглядних надрах т. зв. «Хеттського царства» [17].

Хоча етруски і представляли таласократичну силу, займалися морськими розбоями, але першопочатковим тирренам, що мешкали в Стародавній Лідії, аграрні відносини все-таки не були чужими [20, р. 43-74]. Землеробські практики, цілком можливо, етруски запозичили у найближчих сусідів-хеттів [6, с. 87].

Нагадуємо: пізніший *Urbs Roma*, збудований унаслідок злиття латинян, сабіян і етрусків, став саме «*аграрним містом*», створеним заради отримання земельних наділів племінними ізгоями. Аграрна ідеологія Риму вкорінилася так сильно, що навіть у середньовічному Християнському Світі купецтво та лихварство, ці дві найважливіші форми торговельно-економічного життя, піддавалися суворому осуду. Останній походив від норм республіканського законодавства Стародавнього Риму, що забороняли сенаторам займатися *комерційними угодами*, водночас породжуючи тінювий сектор економіки [6]. Втім, факт залишається фактом: римський світогляд юридично перебував в опозиції до торговельної діяльності. Після розширення *Римської республіки* та встановлення імператорського режиму *принципату*, торгівля перейшла не стільки в руки *вершиницького класу* квіритів-римлян (де-юре саме «*вершники*» керували всіма торговельними процесами), скільки сконцентрувалася в *руках етнічних груп* – еллінів, юдеїв, єгиптян, сирійців. Ось чому торговельні операції асоціювалися в аграрному Римі зі східними культурами, хоча власні, базовані на сільському господарстві соціальні відносини, римляни теж могли запозичити зі Сходу – з гіпотетичної малоазійської батьківщини етрусків.

Література

1. Winkel Laurens. Roman Law and Its Intellectual Context. The Cambridge Companion to Roman Law. Edited by David Johnston. New York : Cambridge University Press, 2015. Pp. 9-24.
2. Ciambelli Simone. The origins of roman clientele: an essay on the formation of patronage relationships in archaic Rome. *Rivista Storica dell Antichita*. 2021. Vol. 51. Pp. 39-56.
3. Мельник В. М. Методологічні підходи «де-юре» та «де-факто» в контексті пізнюантичної і ранньосередньовічної історії міжнародної правосуб'єктності. *Юридичний вісник. Юридический вестник. Law Herald*. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. № 3. С. 24-32.
4. Мельник В. М. Принцип компліментарності та його значення для історії міжнародної правосуб'єктності (середземноморсько-візантійський аспект). *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 3. С. 8-11.
5. Мельник В. М. Культурна генеза міжнародного права в контексті дефініції суб'єктно-об'єктних відносин. *Соціологія права*. 2021. № 3-4. С. 31-41.

6. Машкин Н. А. История Древнего Рима. М.: Госполитиздат, 1950. 736 с.

7. Конгар Ив. Девять веков спустя. Заметки о Восточной схизме. К.: Дух і літера, 2011. 168 с.

8. Karahan Uyeyi Umran Ozan. Patronus-Clieus Relationship in Hellen and Roman World. *Selcuk Universitesi Edebiyat Fakultesi Dergisi-Selcuk University Journal of Faculty of Letters*. 2020. Vol. 44. Pp. 527-546.

9. Ханиотис Ангелос. Эпоха завоеваний: Греческий мир от Александра до Адриана (336 г. до н. э. – 138 г. н. э.). М.: Альпина нон фикшн, 2020. 680 с.

10. Sanchez Pierre. Latin, the Federal. The Juridical Status of the Latin Colonies under the Republic. *Athenaeum-Studi Periodici di Letteratura e Storia dell Antichita*. 2016. Vol. 104. Issue 1. Pp. 50-82.

11. Moatti Claudia. Res Publica, Forma Rei Publicae, and SPQR. *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. 2017. Vol. 60, Issue 1. Pp. 34-48.

12. Walters Brian. The Deaths of the Republic: Imagery of the Body Politic in Ciceronian Rome. Oxford and New York: Oxford University Press, 2020. XIV+158 pp.

13. Немировский А. И., Харсекин А. И. Этруски. Введение в этрускологию. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1969. 192 с.

14. Beekes Robert. The Prehistory of the Lydians, the Origin of the Etruscans, Troy and Aeneas. *Bibliotheca Orientalis*. 2002. Vol. LIX. № 3-4. Pp. 205-242.

15. Briquel Dominique. Chapter Three. Etruscan Origins and the Ancient Authors. The Etruscan World. Jean MacIntosh Turfa (Ed.). London: Routledge, 2013. Pp. 36-55.

16. Herodotus. The Histories. Translated by Pamela Mensch. With notes by James Romm. London: Hackett Publishing Company, Inc., 2014. 584 pp.

17. Bryce Trevor. Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites. London, United Kingdom: I. B. Tauris & Co., 2019. 304 pp.

18. Авдиев В. И. История Древнего Востока. М.: Госполитиздат, 1953. 758 с.

19. Ridgway D. The World of the Early Etruscans. Göteborgs Universitet: The Félix Neubergh Lecture, 2000. 53 p.

20. Cinar Aynur. A Lost Civilization in the History: Etruscans and Etruscan Religion. *Belleten*. 2020. Vol. 84. Issue 299. Pp. 43-74.

Анотація

Мельник В. М. Патронат, клієнтела, федералізм: етруссько-малоазійська концепція походження головних понять римського публічного права. – Стаття.

В центрі уваги знаходиться проблема гіпотетичної малоазійської прабатьківщини фундаментальних засад римського публічного права. Такими засадами стаття визнає поняття Jus, Fas, Religare, Imperium, Fides. Стверджується, що принцип lex foedus походить від поняття fides. Усі означені публічно-правові поняття за республіканської доби визначали зміст патрон-клієнтських відносин. Особливістю давньоримської політики стало перенесення цивілістичного дискурсу взаємодії патрона та клієнта на публічну сферу, в межах якої Місто Рим укладало патронатні угоди з іншими містами, общинами, царствами. Крім того, Давній Рим творчо переосмислив давньогрецьке поняття «політія», котре виступало античним синонімом сучасного слова «державність». На заміну грецькій «політії» римляни застосували термін «республіка». Відтак, у давньоримську добу «республіка» вважалася не формою політичного правління, а саме «державністю»

(в повноцінному сучасному значенні). «Республіка» як «державність» наповнювалася інституційними складовими – владою імперіум, сенатом, процедурами виборів на різних рівнях. Так як більшість науковців стверджують визначальний характер етрусського впливу на формування ранніх римських політичних і правових інститутів, то особливо важливо з'ясувати коріння власне етрусських релігійно-правових практик. І тут починаються дві головні теорії етногенетичного походження етрусків – автохтонна (етрусська культура сформувалася на Апеннінах) і малоазійська (етрусська культура сформувалася в межах регіону Лідія). Ми апріорично приймаємо східне походження етрусків і намагаємося довести гіпотетичний вплив малоазійських тирренів (за Геродотом) та Хетського царства на формування ключових ранньоримських політико-правових уявлень. Особливість резюмованої гіпотези: прийняття співпраці протоетрусків і хетів в якості вихідної точки для розуміння генези римської юриспруденції.

Ключові слова: римське публічне право, етруски, Хетське «царство», політія, федералізм.

Summary

Melnyk V. M. Patronage, Clientele, Federalism: the Etruscan & Asia Minor Concept of the Origin of the Main Notions of Roman Public Law. – Article.

The article focuses on the problem of the hypothetical Asia Minor homeland for fundamental principles of Roman public law. The article recognizes the concepts of Jus, Fas, Religare, Imperium, Fides, as the main notions of Roman Public Law. It argued that the principle of lex foedus derives from the concept of fides. All the defined public legal notions were determined the content of patron-client relations during the republican era. A feature of ancient Roman politics was the transfer of the civil discourse of patron-client interaction to the public sphere, within which the Urbs Roma concluded patronage agreements with other cities, communities, and kingdoms. In addition, Ancient Rome creatively reinterpreted the ancient Greek concept of "politeia", which was an ancient synonym of the modern word "state". The Romans used the term "republic" to replace the Greek "politeia". Therefore, in the ancient Roman era, the "republic" not considered like form of political government, but rather a "state" (in the full modern sense). The "republic" as a "state" filled with institutional components – the power of the imperium, the senate, election procedures at various levels. Since the majority of scholars affirm the determining nature of the Etruscan influence on the formation of early Roman political and legal institutions, it is especially important to find out the roots of the actual Etruscan religious and legal practices. And this is where the historical and legal complications begin, since there are two main theories of the ethnogenetic origin of the Etruscans – autochthonous (Etruscan culture was formed in the Apennines) and Asia Minor (Etruscan culture was formed within the Lydia region). We a priori accept the eastern origin of the Etruscans and try to prove the hypothetical influence of the Tyrrhenians of Asia Minor (according to Herodotus) and the Hittite "kingdom" on the formation of key Early Roman political and legal ideas. The peculiarity of the summarized hypothesis: acceptance of the cooperation of Proto-Etruscans and Hittites as a starting point for understanding the genesis of Roman jurisprudence.

Key words: Roman Public Law, Etruscans, Hittite "Kingdom", Politeia, Federalism.